

SERMAYENİN YERİNE DÜŞÜNMEK

Dr. Gültekin AKARCA
Wilhelm Wolff Toplum Araştırmaları Derneği

Sermayenin Diliyle Konuşmak

Dönem dönem kimi kavramlar gündelik dilimize sessizce sızar. Çoğu zaman bu kavramların kökenini sorgulama ihtiyacı duymayız. Bu bir modadır. Bir süre boyunca anlatılanların değer kazanması bu kavramların kullanımındaki inceliğe bağlı kalır. Sonra moda kavramlar popüleritesini yitirir, yerini başka kavramlara bırakarak kaybolur gider. Son dönemin en moda kavramlarından üç tanesi herhalde “farkındalık”, “sürdürülebilirlik” ve “fark yaratmak” olsa gerekir. Konuşmalarına mütevazî bir hava katmaya çalışanlar “farkındalık yaratmanın” öneminden bahsederler. Bunu, konuşmanın bir başka yerine yerleştirilen “sürdürülebilirlik” izler. Bulunan çözüm, yapılan iş sürdürülebilir olmalıdır. Ama mutlaka geliştirilen proje fark yaratmalıdır. İdeolojik hegemonya pratik bir şeydir. Sıkça tekrarlandığı gibi “insanlar inandıkları için dua etmezler; dua ettikleri için inanırlar”. Öyle ise dilimize sızıveren, çoğu zaman düşünmeksizin, özensizce kullandığımız bu moda kavramların da ürettiği bir ideolojik hegemonya vardır.

Farkındalık, kökenini Budizm’den alan bir kavramdır. Budist öğretisi; dün veya yarın değil, bugün der. Önemli olan kişinin bugün huzura kavuşmasıdır. Bunun için de, kişi kendinin farkına varmalıdır. Bu, kendinin farkına varma hali, ister yoga pratikleriyle, ister kognitif terapinin bir kolu olarak farkındalık terapileriyle olsun bir sürecin sonucunda sağlanabilir. İnsan, bu süreç boyunca kendi özüne ulaşmaya çalışır. Hiç de yabancı olmadığı bir söylem karşımızda ete, kemiğe bürünmüş bir biçimde belirir. Bu, Hegel idealizminden başka bir şey değildir. Hegel’e göre insan; mutlak tinin bir sureti

olarak kendindeki özün farkına varma sürecini yaşar. Mutlak tin sonuçta tanrının kendisidir. Tabii ki gündelik dilimize sızan kelime; kaynağını oluşturan bu söylemden epeyce farklılaşmış, deforme olmuştur. Ancak bu deformasyon ne kadar olumlu yöndedir, oldukça kuşkuludur. Farkındalık; bir eyleme sözcüğüne dönüştüğünde anlamı dışsallaşır. Çünkü **farkındalık** hali, kişinin kendisinde yaşadığı bir süreçken, **farkındalık yaratmak**; birilerinin bir başkaları üzerindeki eylemini imler. Ancak hala kelimenin ontolojisi izlerini korur. Çünkü içsel sırlara (ezoterizm) ulaşma sürecinde bir kişinin bir başka kişiye bu sırları aktarması dogmayı doğurur. Öyle ise kişi ancak bir başkasının farkındalık sürecinin önünü açabilir, onun yolunu bulmasını kolaylaştırabilir. Kimse kimseye bir şey öğretmez, bir kişi bir başkasını ikna edemez vb. Çünkü, her kişi “biriciktir”. Kavram bu haliyle bireyciliğin yeniden üreticisi işlevini yüklenir. Farkındalık yaratmanın ayna görüntüsü “bence” diye başlar. Kişinin bir düşünceyi, tavrı, pratiği savunması, sahiplenmesi için hiç bir ortak referansa sahip olması gerekmez. Böylece toplumsal bütünün hem güncel, hem tarihsel birikimi gereksiz ve geçersiz ilan edilir. Kendisinden başka referans noktası tanımlamayan kişiye bizim yapabileceğimiz yegane katkı zaten onun kendisinde var olanın farkına varmasını sağlamak olabileceğine göre, sınır baştan tanımlanmıştır: Kişinin kendisi. Böylece bir aradallığın yegane biçimi, **bencellerin** kesişim noktası haline gelir. Toplumu bireylere bölen ve öyle kalmasını arzulayan egemen sınıfın ideolojisi, güncel pratiğimizin ürünü olarak bizzat kendimiz tarafından yeniden ve yeniden üretilir.

Moda kavramlarımızın ikincisi; sürdürülebilirlik. Sürdürülebilirlik farkındalık kadar sofistike bir kavram değildir. Sıklıkla kalkınma, ekonomik büyüme vb. tartışmalarının popüler kelimesidir. Sermayenin istikrar arayışının formülasyonudur. Kapitalizmin küresel bir bunalımın içerisinde bulunduğu son dönemde bu denli revaçta olması oldukça anlaşılabilir bir şeydir. Kelimenin her kullanımı gizliiden gizliye sermayenin korkularını ele verir. Ancak dimağımıza bir düsturu nakşetmekten de geri durmaz: İstikrar. İstikrar, sermayenin temel içgüdülerinden birisidir. Eğer içgüdülerden ilki sermayenin büyümesi, çoğalması ise ikincisi bu büyümenin kesintisiz ve süreğen olmasıdır. Süreğenlik, tekil sermayenin arzusu olmaktan çıkıp genelleştiginde sistemin ebedileşmesi arzusuna dönüşür. Kapitalizm sonsuzdur. Oysa işçi sınıfı için aynı temenni geçerli olamaz. Onun çıkarları değişimden yanadır. Söyleminin de böyle kurulması gerekir.

Son moda kavramımız **fark yarat-**maktır. Kavramı ister burjuva iktisadında marjinal fayda, katma değer kavramlarına dayandırın, ister inovasyon ile eşleştirin, ister insan kaynaklarının temel düsturu olarak kabul edin, isterse kişisel gelişim kitaplarının renkli motifi olarak algılayın, her koşulda özünde rekabet saklıdır. Toplumsal rekabetin kökü sermayede can bulduğuna göre, kavramın tarihi de sermayenin tarihi kadar gerilere dayanır. Peki, ne olmuştur da kullanılmaktan yıpranmış, gözden düşmüş bu kavram yeni kılığı ile tekrar popülerleşmiştir? Bir şeyi kullanmak için gerekçemiz, o şeye duyduğumuz ihtiyaçtan kaynaklanır. Öyle ise bugün **rekabet et** sözünün iticiliğinden sıyrılıp fark yarat emiri ile sermaye bir ihtiyacını somutlamak istemekte, tüm toplumsal dokuyu yeni bir motivasyonla harekete geçirmeye çalışmaktadır. Kar oranlarının tarihsel olarak düşme eğiliminde olduğu Marx'ın kapitalizmi analiziyle bir sır olmaktan çıkmıştır. Toplumsal sermayenin her çevrimi, sermayeler arası dengenin bozulduğu dönemsel kırılmalara uğrar. Bu kırılmalar kar oranlarının düşme eğilimi yasasının etkisinde yaşanan teknik gelişmenin emek verimliliğinde yarattığı sıçramaya bağlı olarak farklı düzeylerde kriz görünümlerine sahip olur. Karlılıkta yaşanan ani düşme; sermayeler arası can pazarına, yani rekabetin ölümüne bir zorunluluk olarak kendisini dayatmasına neden olur. Yok olmamak için

diğer sermayelerin önüne geçmek, bir fark yaratmak dürtüsü tıpkı tehlike altında tüm organlarımızın adrenalinin hükümranlığına girmesi gibi tüm bünyeyi ele geçirir. İşçilerin sömürsü artırılmalı, meta maliyetleri düşürülmeli, yeni ürünlerle yeni talep alanları yaratılmalı ve marjinal bir fayda sağlanmalıdır. Bir adım öne geçen, peşi sıra büyüyen uçurumdan kendisini kurtaracaktır.

Sermayenin Yerine Düşünmek

Moda kavramlar eşyanın doğası gereği gelip geçicidirler. Dilimize sinsice girerler, görevlerini tamamlayıp yerlerini yeni kavramlara bırakıp kaybolup giderler. Bu tip kavramların yaygınlık kazanması kimi zaman özensizliğin, kimi zaman özentinin, kimi zaman da bilinç durumumuzda yaşadığımız geriliğin sonucudur. Ancak kullandığımız kimi kavramlara dair niyetlerimiz her zaman bu kadar masum olmayabilir. Bunlar bir bütün düşünce biçiminin kavram setini oluşturabilirler ve bir sızmanın ürünü olarak değil, taammüden dünyamızı işgal ederler. **Sosyal devlet, kamuculuk, projecilik** bu tip kavramlardandır. Eğer kavramların iktidarından söz edilebilirse, bugün bu kavramlar doğrulukları neredeyse sorgulanamaz tanrısal bir erke sahiptirler. Etkileri entelektüel alanın sınırlarının ötesinde gündelik sınıf mücadelesinin her bir santimetre karesine kadar yayılmıştır. İster fabrika kapısına konulmuş işçinin çaresizliğinde, ister dönüşen kapitalizme karşı örgütlenmiş bir eylemde, isterse "biz varız" diyen bir halkın onur mücadelesinde ne zaman bir çözüm önerisi dillendirilmek istense, akla ilk gelen kelimeler bunlardır. Bu yazı, bilincimizde köklenen bu ayrık otlarına bir müdahale çabasında olacaktır. Ancak içi boş, bilimsel nesnellikten uzak, herhangi bir tutarlılığa sahip olmayan bu kavramları hak etmedikleri tahta oturtan asıl nedenin, işçi sınıfının yaşadığı yenilgi ve bu yenilginin peşi sıra gelen umutsuzluk olduğu aklımızın bir köşesinde mutlaka durmalıdır. Bu gerçeklik bize, aynı zamanda, bu kavramların iktidarının ancak yükselecek bir sınıf mücadelesi ile yıkılabileceğini söylemektedir. Çünkü işçi sınıfı, ancak kendi dilini ve kendi düşüncesini mücadele içerisinde üretebilir. Oysa ki bu kavramlar işçi sınıfına sadece sermaye yerine düşünmeyi öğretmektedir.

Devlet

Kavramların ilk ikisi (sosyal devlet, kamuculuk) devlet teorisine aittir. Bu nedenle biz de tartışmamıza buradan başlayacağız. Projeci pratik ise sermaye yerine düşünmenin formüle edilmiş halidir. Yazının sonunda bu konuya tekrar döneceğiz.

Geçmişte sınıfsal yazına hakim olan tartışmalardan birinin devlet teorisi üzerine olduğunu, o tartışmaları takip edenler bilir. Bu tartışmaların geliştiği nokta sıklıkla güncel devletin niteliği üzerine olmuştur. Devletin sınıfsal karakterine ve baskıcı niteliğine yapılan göndermeler, sıklıkla devletin biçiminin faşist diktatörlük olduğu tespiti ile son bulmuştur. Devlet teorisinin Marksizm’de iki soyutlama düzeyi mevcuttur: Genel devlet teorisi ve kapitalist devlet teorisi. Dünyanın devletine faşist diktatörlük tanısı koyanların bugün aynı devleti sosyal devlet olarak kutsamalarını tarihsel bir ironi olarak değerlendirip bir yana koyarsak, bu tartışmaların yürüdüğü zeminin daha çok genel devlet teorisi yazınından beslendiğini söyleyebiliriz. Devlet teorisinin ikinci alanı olan kapitalist devlet teorisi ise güncel devletin çözümlenmesinde çokça yer tutmaz. Bunun temel nedenlerinden birisi Marx’ın eserlerinde kapitalist devlet teorisinin köşe taşlarına dair kimi ipuçları olmasına karşın tamamlanmış bir analizin bulunmamasıdır. Bu yazının da tamamlanmış bir kapitalist devlet teorisine yaslandığı söylenemez. Çünkü kapitalist devlet teorisi Marx’ın planlarının içinde dış ticaret ve dünya pazarının analizi ile birlikte ele alınmakta, aynı soyutlama düzeyinde, ortak bağlamda konuşlanmaktadır. Verili soyutlama düzeyinde kapitalist üretim ilişkilerinin serimi anlamına gelen bu çalışma Marx tarafından tamamlanamadığı gibi, geçen zamana karşın bu konuda fazlaca yol da kat edilememiştir. Ancak her şeye rağmen yola nereden başlayacağımıza dair kimi çıkış noktaları mevcuttur ve yazının yaslandığı arka plan, bu çıkış noktalarından oluşmaktadır. Tamamlanmamış bir teorik zemin üzerinde tartışma yürütmenin zorluk ve riskleri açıkken, bu sorunlu alandan kaçınmamamızın nedeni, bugün sosyal devlet imlemesine sahip bir devlet tartışmasının böyle bir referansı zorunlu kılmasındandır. Çünkü tartışmanın bir yönü genel devlet teorisinin argümanları ile yanıtlanabilirken diğer yönü kapitalist devlet teorisinin ilgi alanına

girmektedir. Sosyal devlet kavramını gündemimizden eksik etmeyenler, bilincinde olsunlar veya olmasınlar, kavrama iki teorik düzeye dair de anlamlar yüklemektedir. Bu karışık durumu koruyarak bir ilerleme sağlamak mümkün olamayacağına göre meseleyi ayrıştırarak tartışmak daha anlamlı olabilir. Sorun çerçevesinde gerek genel devlet teorisi, gerekse kapitalist devlet teorisi ekseninde sorulması gereken tek bir soru vardır: **Devlet sosyal olabilir mi?** Yani toplumun tümünün çıkarlarının ifadesi olan bir devletten bahsedilebilir mi? Soruyu bildik hale sokarsak şöyle biçimlendirebiliriz: Devlet bir sınıfın elinde bir başka sınıfa karşı kullandığı bir araç mıdır? Yoksa devlet, sınıflar üstü bir konuma mı sahiptir? Bu tartışma genel devlet teorisinin argümanları içerisinde kalarak çözümlenebilir. Çünkü devlete ait bu soru, devletin görüldüğü tüm toplumlar için geçerli bir sorudur ve yanıtı için gerekli malzeme tüm sınıflı toplumlarda mevcuttur. Aynı soruyu kapitalist devlet ekseninde sorduğumuzda tartışma evrenimiz değişikliğe uğrar. Öncelikle, devletleri farklı üretim tarzlarında değişen özellikleri ve bu üretim tarzlarında gördüğü farklı işlevleri ile birlikte ele almamız gerekir. Soru yeni soyutlama düzeyinde **“kapitalist devlet sosyal olabilir mi?”** biçimini alır. Sorunun yanıtını bulabilmesi için mevcut üretim ilişkileri bağlamında devletin işlevi ve bu işleve uygun araçların neler olduğunun ele alınması gerekir. Kapitalist devlet teorisi ancak kapitalist üretim ilişkilerinin içerisinde çıkarılabilir. Çünkü devlet, egemen üretim ilişkilerinin hukuksal ifadesi anlamına gelen mülkiyet ilişkilerinin kurumlaşmış halinden başka bir şey değildir. Önce ilkinden başlayalım.

Devlet Sosyal Olabilir mi?

Sorunun sınırlanmış hali, yani “devlet bir sınıfın başka sınıf üzerinde baskı aracı mıdır?” yoksa “sınıflar üstü bir konuma mı sahiptir?” biçiminde formüle edilmiş şekli Marx, Engels ve Lenin tarafından tüketilmiş bir tartışmadır. Aslında bu satırların yazarının elinden daha iyisi, üretilmiş metinlerin bir kez daha okunmasını salık vermekten ötesi gelmez.¹ Burada yapabileceğimiz yegane şey, teorik olarak ölümü ilan edilmiş bu cenazenin, sermayenin güncel ihtiyaçları doğrultusunda nasıl yeniden diriltildiğinin betimlenmesinden ibaret

olacaktır. Bu gereklidir; çünkü hala ölünün türbesinin başında ondan umut dilenenler arasında işçi sınıfına öncülük edenler çoğunluktadır.

Sosyal devlet ile anlatılmak istenen genellikle bir devlet biçiminden ziyade kapitalist üretim ilişkilerinde bir dönemin adıdır. Bu dönem, kapitalizmin iki altın çağından ikincisidir ve sosyal devlet bu çağın unsurlarından sadece birisidir. Bu çağların ilkinden (1847-1873) hemen bir yüzyıl sonra ikinci dünya savaşının bitiminden 1973 bunalımına kadar süren dönem altın çağ, sosyal devlet dönemi ya da refah devleti dönemi olarak bilinir. Toplumların tarihinin insan aklının ürünü olduğuna inanan idealist bakış açısı bu dönemin bütün şanını John Maynard Keynes'e bahşeder. Emek üretkenliğinin artışı ve refah ile (sahip olunan kullanım değeri kitlesinde artış) seyreden sermaye çevriminin yükselme döneminin nimetlerinden yararlanan işçi sınıfının anılarında da Keynes, hak etmediği bir yere sahiptir. Kapitalizmin temel çelişmesini yoksulluk ve varsillik denklemine görenler, emek üretkenliğinde meydana gelen artışın aynı zamanda sömürde, yani başkaları tarafından tüketilen yaşamlarımızda, bir artış olduğunu dillendirmezler. Kalkınma teorilerinin ardına üretim araçları mülkiyetinden yoksun bırakılmış işçi sınıfının çaresizliği gizlenir. Bugün neredeyse bir aziz mertebesine yükseltilen Keynes'in gerçekte azılı bir işçi düşmanı olduğu ise pek anımsatılmak istenmez. "Çamuru balığa tercih eden, kaba ve görgüsüz proletaryayı -tüm hatalarına rağmen hayata nitelik kazandıran ve tüm insani ilerlemenin özünü taşıyan- burjuvazi ve entelijansiyanın üzerinde tutan [Komünist ve Marksist] amentüye nasıl evet diyebilirim." (1). diyen Keynes, safını hangi sınıftan yana belirlediğini ise açık etmekte tereddüt etmez. "[İşçi partisi] bir sınıf partisidir ve söz konusu olan benim sınıfım değildir. Eğer savunacaksam, kendi çıkarlarımı savunacağım... Bana adalet ve iyi niyet olarak görünebilecek şeylerden etkilenebilirim; ancak sınıf savaşı beni eğitilmiş burjuvazinin yanında bulacaktır." (2) derken, herhalde bir gün gelip de ruhunu ve inancını kaybetmiş işçi partilerinin sahip çıktıkları doktrinlerin, kendi görüşlerine atıfla kaleme alınacağını hayal bile etmemiştir. Çünkü onun dönemi, işçilerin ayak seslerinin Avrupa'nın tüm meydanlarında duyulduğu, sokaklarda kurulan barikatların ve 1917'nin korkusunun bankalarda, borsalarda kol gezdiği bir dönemdir. Vulger iktisadın gerçeklikten tümünden koştugu bu dönemde iktisadi süreçleri an-

lamaya yarayacak bir teoriye ihtiyaç vardır. Keynes'i önemli kılan şey onun burjuva iktisadının o güne değin geçerli kimi dogmalarına saldırmasıdır. Say kanununu (her arz kendi talebini yaratır) reddeder. Arz eksenli iktisat politikalarını eleştirir ve yerine talep eksenli politikalar önerir. Bugün krizi finansal alanda cereyan eden bir durum olarak görenlerin lanetledikleri spekülasyonların krizleri derinleştirdiğini, ancak krizlerin nedeni olmadığını söyler. Gösterdiği bu cesarete karşın kapitalizmin krizini asla bir bilim insanının kaygılarıyla ele almaz. Onu harekete geçiren güdü, sınıfına duyduğu sadakattir. Kar oranlarının düşüşünün ve bu hareketin krizlerde oynadığı rolün farkındadır. Ancak kar oranlarının neden düştüğünü sorgulamaz. Genel Teori'de buna dair tek girişimi, baştan savma, tarımsal ürünlerde yaşanan mevsimsel dalgalanmalara dair Jevons'a yaptığı göndermelerdir. Gramsci'nin dediği gibi, 'gerçekler devrimcidir'. Onun içinse önemli olan, görüngüdür. Görüngü düzeyinde kalarak bilim yapılamaz, fakat eylem yapılabilir. Keynes'in de amacı sermayeye bir kurtuluş programı sunmaktır. Görüngüde ele aldığı konu stoklarda biriken ürünlerdir. Bu durumun açıklaması olarak günün şartlarının geçer akçesi olan eksik tüketim teorisini neredeyse sorgusuz sualsiz kabul eder. Stokları önlemenin temel yolunun arzı kontrol etmekten geçtiğine ilişkin dönemin ezberine karşı çıkar. Bu politikaların krizi derinleştirdiğini iddia eder. Amacı, tam istihdamı sağlayacak politikalar ve yeniden tanımlanacak gelir dağılımı ile onun ticaret çevrimleri dediği sermaye çevrimlerinin boom (göneng) döneminin yarısında donmasını sağlamaktır. Sermaye'ye cenneti vaad eder. Bunun için amaç tüketimi artırmak olmalıdır. Eylem planında Adam Smith'in Laissez Faire'ine yer yoktur. Piyasalar kendileri böyle bir eğilime girmeyeceklerine göre, süreç devlet tarafından yönetilmelidir. Ancak bu sayede 'sermayenin marjinal etkinliği' dediği, umut edilen kar miktarı artırılabilir. Keynes, teorisinin yerleşik akla ve burjuvazinin önyargularına ters düştüğünün farkındadır. Bunun için iman tazelemek ve teorisinin sonuçları konusunda burjuvaziye güvence vermek için şunları söyler: "Devlet tüketim eğilimini kısmen vergileme sistemiyle, kısmen faiz oranlarını sabitleyerek ve kısmen de, belki de, diğer yollardan etkileyerek yönlendirme görevini üstlenebilir. Bunun ötesinde, bankacılık politikasının faiz oranını belirleme etkisinin olabileceği pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, kamu yatırımlarının, tam istihdama

ulaşılmasında tek yol olduğunu düşünüyorum. Bu ise kamu otoritesinin, **özel sektörle işbirliği** (abç) yapmaya elverişli her türlü anlaşmaları ve araçları saf dışı bırakmasını gerektirmez. Ancak, bunun dışında toplumun iktisadi yaşamının büyük bir kısmını içine alan bir **Devlet Sosyalizmi** (abç) sistemini doğrulayan başkaca hiçbir somut durum mevcut değildir. Devlet açısından önemli olan üretim araçları mülkiyetine sahip olmak değildir. Devlet, üretim araçlarının artırılmasına tahsis edilen derneşik kaynakların miktarını ve bunlara sahip olanların ödüllendirilmesine ilişkin temel oranı belirleyebilme imkanı varsa, yapılması gerekeni yerine getirmiş olacaktır." (3). Alıntından da anlaşılacağı gibi onun derdi Devlet Sosyalizmi, ya da kamuculuk değildir. Tam istihdamın sağlanması amacıyla, gerekli sermaye eksikliğinin tamamlanması için devlet yatırımlarına ihtiyaç vardır. Böylece tam istihdam şartlarında talep artacak, bunun sonucunda sermayenin marjinal etkinliği yükselecektir. Eğer devletin yatırım için yöneldiği üretim alanları özel sektörün ilgi alanına giriyorsa, devlet, özel sektörle işbirliğine girmelidir. Bugün sanıldığı gibi Keynes'in savunduğu, devleti üretim araçlarının kolektif mülkiyetine sahip kılmak değildir. Amaç, sınıfın sermayesinin atıl halden kurtulmasını sağlamaktır. Genel inancın aksine, tarihin akışında Keynes'in hemen hiç bir rolü yoktur. 1945 sonrası yaşanan altın çağın hikmeti Keynes'in politikalarına uyulmasına bağlansa da, gerçek bunun tam tersidir. Çünkü Keynes önermelerini hep stok fazlasının bulunduğu ve efektif talebin düştüğü koşullara göre şekillendirmiştir. Oysa ki 1945 sonrası yaşanan yirmi beş, otuz yıllık dönem ikinci dünya savaşı sonrası sistemin kendi içine çöktüğü ve ekonominin daraldığı bir dönemdir. Yıkılan fiziki sermayenin yerine konması, genişleyen dünya pazarı ve pazarın aktörlerinin değişmiş olması bir dönem büyümeyi sağlamıştır. Ve bu durum Keynes politikaları hali hazırda tedavüldeyken, Marx yanıldı çılgınlıklarının altında ve tıpkı Marx'ın anlattığı gibi, son bulmuştur. Çünkü kriz Keynes'in sandığının aksine dolaşım alanından değil, Marx'ın çözümlediği gibi sermayenin varoluş biçiminden kaynaklanmaktadır.

Silvio Gesell ismini bugün bilen var mıdır, bilmez. Bu isim, Keynes'in laissez-faire'e karşı anti-Marksist bir sosyalizm kurma umudunu bağladığı kişiye aittir. Keynes, kitabının son sayfalarında şu kehanette bulunur: "Gelecekte Marx'tan çok Gesell'in düşüncesinden yararlanılacaktır" (4). Bilindiği

gibi Keynes kendisini Cassandra ile özdeşleştirir. Cassandra Yunan mitolojisinin bir kahramanıdır ve Apollon tarafından kendisine geleceği görme yeteneği bahşedilmiştir. Ancak Cassandra gördüklerine kimseyi inandıramayacaktır. Gelin görün ki, tarihin ironisi, Keynes'in öngörülleri tarih tarafından doğrulanmasa da, teorisi en çarpık biçimlerde kendi düşmanı saydığı sınıfın mücadele hattını belirlemektedir.

Peki, işçi sınıfı bu tuzağa neden düşmektedir. Sıklıkla yanlış, iktidar kavramının algılanışından kaynaklanmaktadır. İktidar, yapabilme erkini elinde bulundurmaktır. Devlet bir iktidar aracıdır. Çıkarları uzlaşmaz iki sınıftan oluşan bir toplumda iktidar, ancak bir sınıfa ait olabilir. Az iktidardan ya da çok iktidardan söz edilemez. İktidar hep ya da hiç kâna tabidir. Sadece iktidarın uygulanma biçimlerindeki farklılıklardan bahsedilebilir. '1945-70 arası dönemde sermayenin iktidarı ABD'de mi çoktur yoksa Avrupa'da mı?' sorusu, anlamsız bir sorudur. Sınıf mücadelesinin gelişimine bağlı olarak bir sınıf erkinde zayıflama olabilir. Ancak bu durum erkin bir başka sınıfın (uzlaşmaz karşıtık tanımlanan) erkiyle alması bir hal aldığı, devletin sınıflar üstü bir konumda ergidiği anlamına gelmez. Eğer böyle bir şey olsaydı devlet ortadan kalkardı. Bonapartizm olarak tartışılan ikili iktidar dönemleri ve bu dönemlerin yarattığı devletin görece özerkliği tartışmaları, her ne kadar devletin dönemsel olarak sanki sınıflar üstü davrandığına delil olarak sunulabilmekteyse de, tarihin doğru bir okuması bunun tam tersini kanıtlamaktadır. Böylesi dönemlerde ya devrim öncesi Rusya'da olduğu gibi ikili iktidar yapıları ortaya çıkar ya da Fransa'da olduğu gibi devletin uygulamaları, doğrudan niteliğinden üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin koşullarının koruyucusu rolüne geriler. Ancak sınıfsal karakteri asla değişmez. Bu durumu daha rahat anlayabilmek için "kapitalist devlete" bakmakta yarar olabilir.

Kapitalizm ve Devlet

Kapitalizm genelleşmiş meta üretimidir. Meta'nın toplumsal ilişkilerde görülmesi ilkel çağlara kadar gider. Çünkü meta, yararlılık taşıyan, emek ürünü olan ve değişilen her şeydir. Bu haliyle meta, rastlantısal olarak karşı karşıya gelen ve takas ilişkisine giren ilkel iki kavmin ilişkisinde görüldüğü gibi üretimin amacının doğrudan değişmek olduğu

kapitalizmde de görülür. Kapitalizmi diğer üretim tarzlarından ayıran meta üretimi olması değildir; meta üretiminin genelleşmesidir. Genelleşmiş meta üretiminden kasıt; emek-gücünün yani insanın üretebilme potansiyelinin, tanımlı bir süreliğine, satılabilir hale gelmesidir. Bir kişinin bir işgünü boyunca kendisi için değil emek-gücünü satın alan kapitalist için üretim yapması, onun kendi emek-gücünü üretebilmesini sağlayacak metalara pazarda ulaşabiliyor olması ile mümkün hale gelir. Bunun için üretimin, toplumsal olarak, en azından emek-gücünün yenilenmesine giren metaların üretilmesi ölçeğinde, örgütlenmiş olması gerekir. Genelleşmenin düzeyini bu koşulun sağlanıp sağlanmaması belirler. En olgun halinde ise kapitalist toplum, emek-gücü satıcıları ve üretim araçlarının sahipleri olarak ikiye ayrılmış bir biçim alır. **Kapitalist üretim ilişkileri açısından toplumu oluşturan tüm bireyler, meta sahipliği paydasında birleşirler.** Bu bireylerin bir kısmının üretim aracı sahibi, diğerlerinin üretim araçlarından yoksun, bu nedenle emek-güçlerini satmak zorunda olmaları ve bu zorunlu ilişkinin emek sömürüsü ile sonuçlanması bir şeyi değiştirmez. Tüm bireyler meta (üretim araçları, tüketim malları ve emek-gücü) sahipleri olmaları nedeniyle, ister yurttaş olarak, ister vatandaş olarak adlandıralım, hukuk karşısında eşitlenirler. Sömürü ilişkileri bu eşitlik tanımının içerisinde gizlidir. Çünkü emek-gücü özel bir metadır. Onun değeri, son tahlilde, yenilenmesi için gerekli olan metalar toplamının değeri tarafından belirlenir. Emek-gücünün değerini oluşturan meta sepetinin içeriği; toplumların üzerinde yaşadıkları coğrafyaya, kültüre, alışkanlıklara, toplumsal gelişmeye ve daha önemlisi sınıf savaşımına bağlı olarak değişim gösterir. İşçi, işgününün bir bölümündeki çalışması ile kendi emek-gücünün değerini üretir. Ancak kapitalist onun emek-gücünü tam bir işgünü için satın almıştır ve işçinin üretebilme potansiyelini tüketmeye işgününün sınırları içerisinde devam eder. Yani bir işçi emek-gücünün değerini alamadığı için değil, emek-gücünün değerini üretmek için gerekli zamanla, işgünü arasında bir büyüklük farkı bulunduğu için sömürülür. Bu bir aldatma ilişkisi değildir. İşçi, emek-gücünü bir meta olarak kapitaliste satmakta, kapitalist de emek-gücünün kullanım değerini yani üretebilme potansiyelini tüketmektedir. Diğer metalar için geçerli durum emek-gücü için de

geçerlidir. O, yararlılığı için alınır ve yararlılığı tüketilir. Burada diğer metalardan farklı olan durum; emek-gücünün kullanım değerinin tüketilmesi ile kendi değerinin üzerinde bir de artı değer yaratma özelliğine sahip olmasıdır. Yani emek-gücünün kullanım değeri (yararlılığı) kendi değerinin üzerinde bir değer üretebiliyor olmasıdır. Burjuva hukuku bu durumu eşitlik ilişkisi içerisinde güvenceye alır. Herkes kapitalist toplumda ceteris paribus metalarını değerince satar. Ve eğer hukuk, ilişkilerin akit altına alınması ve devlette bu akdin güvencesi ise her şey kuralına uygun seyretmektedir. Normal şartlar altında meta alıcıları ve satıcıları pazarda karşı karşıya gelirler ve metalarının değerine serbest pazar şartlarında karar verirler. Bir mübadele ilişkisi pazarda oluşuyorsa, bu mübadelenin, tarafların özgür iradeleriyle gerçekleştiği varsayılır. İşçi emek-gücünü istediği kapitaliste satma özgürlüğüne sahiptir, ancak hiç kimseye satmama özgürlüğü söz konusu değildir. Onun tercihinin sınırları açlık ile hangi kapitalist tarafından sömürüleceğinden geçer. Sermaye de işçinin emek-gücünü satın almak zorundadır; çünkü, emek-gücü olmaksızın değer ne kendisini koruyabilir, ne de büyütebilir. Kendisini büyütme yeteneğine sahip olmayan birikmiş cansız emek olarak sermaye, sermaye niteliğini kaybeder. Kapitalistin tercihinin sınırları ise yedek işgücü ordusunun büyüklüğü, dağılımı ve işçi sınıfının örgütlülük düzeyi tarafından çizilir. Bu zorunluluklar işçiler ve kapitalistleri iki uzlaşmaz sınıf olarak hem ilişkiye sokar, hem de karşı karşıya getirir. Ancak unutulmamalıdır ki, işçi, emek-gücünün değerini talep ettiği sürece burjuva hukuku açısından hiçbir sorun söz konusu değildir. Özel sermayelerin artıkar arayışları nedeniyle emek sömürüsünü artırmaya çalışmaları ve bunun sonucu olarak kendi hukuklarını çiğnemeleri her ne kadar burjuvazinin bir baskı aygıtı olarak devlet tarafından görmezden gelirse de işçilerin emek-güçlerinin değerini talep etmeleri ve bunun için mücadele vermeleri, onları, burjuva hukukunun dışına çıkarmaz ve sistem tarafından meşru görülür. İşçi sınıfının mücadelesinin egemen hukukun dışına çıktığı tek koşul, mücadelenin yönünün emek-gücü metasının değerince satışı talebinden, sömürünün ortadan kaldırılması talebine yönelmesidir. Bunun için işçi sınıfının mücadelesinin, üretim ilişkilerinin kendisine yani mülkiyet ilişkilerine yönelmesi, üretim araçları

mülkiyetinin toplumsallaşması ile somutlanan ancak tüm meta ilişkilerinin lağvedilmesini içeren bir içeriğe sahip olması gerekir. Böyle bir mücadele için işçi sınıfı, bizzat kendisinin tıpkı burjuvazi gibi bir kapitalist kategori olduğunu kabul etmeli ve bunu reddetmelidir. Öyle ise kapitalist devlet, sınıf savaşımının bir tarafı olduğunu açık etmediği, işlevini üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin koşullarıyla sınırladığı dönemlerde sınıf çatışmasında adaletin sağlayıcısı görünümüne sahip olabilir. Ancak bu şartlarda bile devlet, burjuvazinin devletidir. Ona bu niteliği veren bizzat üretim ilişkileri ve bunun hukuksal ifadesi olan mülkiyet ilişkileridir. Kapitalist devlet tüm meta sahiplerini yurttaşları/vatandaşları yani uyruğu olarak görür.

"Bu ekonomik işlemlerin, ilgili tarafların iradi hareketleri olarak, kendi ortak iradelerinin ifadeleri olarak ve bir üçüncü tarafa karşı yasa zoruyla kabul ettirilebilir sözleşmeler olarak görüldükleri hukuki biçimler, sırf biçimler olarak bu içeriği belirlemezler. Bunlar onu yalnızca ifade ederler. Bu içerik üretim tarzına tekabül ettiği, ona uygun düştüğü yerde adaletlidir. Bu biçimle çeliştiği yerde adaletsizdir. Kapitalist üretim temeli üzerinde kölelik adaletsizdir; tıpkı, metaların kalitesine hile karıştırmanın adaletsiz olması gibi." (5).

'Sosyal' tamlaması ile devletin, sermayenin çıkarları ile işçi sınıfının çıkarlarının bir uzlaşma halini temsil ettiği vurgusu, burjuva adaletinin maskesi ardında kapitalist sömürü ilişkilerinin gizlenmesinden başka bir şeye hizmet etmez. Bir ilişki biçiminin adil olmadığını söyleyebilmek için tıpkı yukarıda verilen köle örneğinde olduğu gibi egemen ilişki biçiminin ötesinden bakmak gerekir. Kapitalist üretim ilişkilerinin adaletsizliğini anlatabilmek için de bu üretim tarzının ötesinden bakmak bir zorunluluktur. Ufkunu egemen üretim ilişkilerinin ötesine taşıyamayanların eşit ilişkiler içerisindeki sömürüyü ve adaletsizliği görebilmelerini beklemek safdillik olur. Kapitalist üretim ilişkilerinin içerisinde bakıldığı sürece işçinin sömürüsü pekala adil bir eylem olarak görülebilir ve toplumun ideolojik yeniden üretimi de bu adalet görünüşü üzerine inşa edilebilir. Sosyal demokrasi ile sosyalizm arasındaki fark da bu sürece yaklaşımda ortaya çıkar. Sosyal demokrasi sistemin suiistimallerine karşı çıkarken sömürüyü meşrulaştırır, sosyalizm ise adalet arayışını egemen üretim ilişkilerinin ötesinde bir bakış açısına dayandırır.

Kapitalist Devlet ve Tarih

Devletin sınıflar üstü bir konuma sahip olduğu yanılması toplumların tarihine bakıldığında, kaybolup gider. Çünkü komünal toplumların gentilice örgütlenmesinden, sınıflı toplumların devletine evrildiğinde, karşımıza çıkan ilk şey, yönetici sınıf ile mülk sahibi sınıfın aynı olduğudur. Antik toplumun klasik örneklerinden ister Atina, isterse Roma'ya bakalım, demokrasi veya imparatorluk biçimlerine bürünse de devlet, doğrudan köle sahiplerinin devletidir. Yönetimsel veya yargısal erk doğrudan mülkiyetin bir işlevi olarak ortaya çıkar. Germenik toplumda ve feodalizmde toprak sahibi, hem kanun koyucu, hem kanunların uygulayıcısı, hem de yargıdır. Kapitalist öncesi üretim biçimlerinde görülen bu çıplak resim, kapitalist toplumun nüveleri oluşmaya başladığında flulaşır. Kapitalizme geçildiğinde ise devletin mülkiyet ilişkilerinden bağımsızlaştığına dair bir yanılama görüngenüye hakim olur. Bu görüngenü kendisini teoride yeniden üretir. Bu yanılmayı ortadan kaldırmanın yolu, devletin analizinde tarihsel yöntemi kullanmaktan geçer. Sorunun kaynağında, iktidar erkine dair pratiğin mülk sahibi sınıfın bir işlevi olmaktan çıkması yatar. Görüngenüde, kapitalizme geçişle birlikte, devlet ile hakim sınıf arasında bir kopuş söz konusudur. Öyle ise takip edilmesi gereken süreç, bu ayrışmanın nasıl gerçekleştiğidir.

Kapitalist devlet aynı zamanda ulus devlettir. Ulus devletin oluşum süreci bize kapitalist devlete evrimi gösterir. Antik toplumun şahikası Roma İmparatorluğu çözülme sürecine girip Germen kavimlerinin saldırıları ile dağıldığında, tüm Avrupa coğrafyasına aile ekonomisine dayalı bu kavimler hakim oldu. Germen kavimleri parçalı yapıları ile Roma'nın ölçeğinin çok gerisindeydi. Bu gerilik üretici güçlerin gelişimi açısından da geçerliydi. Tarihçiler sonraki dört yüz yıl Avrupa'nın çok sessiz olduğundan bahsederler. Ancak ne zaman ki Germenik yapı serflik sisteminin hakim emek ilişkisi haline gelir ve dönüşüme uğrar, işte bundan sonra sonu gelmez bir devinim kıtayı etkisi altına alır. Tarım ve zanaatın yani kırla kentın ayrışması ile yeni işbölümüne uygun olarak farklı bir beşeri coğrafya ortaya çıkar. Derebeylerinin şatolarının hemen dışına kurulan kentler, işlikleri barındırdığı kadar artan ürün çeşitliliği ve üretim hacmindeki genişlemenin göstergesi yerel pazarları da barındırmak-

tadır. Ticaret, tek başına toplumsal artığın el koyucusu soyluların uzak diyarlardan getirttiği lüks malların konu edildiği bir uğraş olmaktan çıkmış, doğrudan-üreticilerin gündelik kimi ihtiyaçlarının değişimini de dert edinir hale gelmiştir. Meta çeşitliliğinin artışı ve mübadelenin yoğunlaşması yeni bir işbölümü ve yeni bir sınıf doğurmuştur. Feodal üretim ilişkilerinin kendisinden doğan, ancak bu ilişkileri dönüştürecek dinamikleri ilişkilerin içine taşıyan bu sınıf, tüccar sınıfıdır. Artan emek üretkenliği ve zenginlik, derebeylerini, hakimiyet alanlarını yani servetlerini çoğaltmaya güdülerken, bu güdü müttefikini tüccar ve tefeci sınıfında bulmuştur. Böylece, uzunca bir dönemi kapsayan kavimler savaşı, Avrupa tarihinin önemli bir kesitini oluşturur. Tüccar sınıfı beyliklerin birleşmesinden yanadır. Çünkü neredeyse her bir beylik kendi sınırları içerisinde bir pazara sahiptir ve pazarlarda ticaret yapmak isteyen yabancı tüccarlar derebeyine bedel ödemek zorundadır. Sermaye sınırlardan hiç hoşlanmaz. Yerel tüccarlar kendi pazarlarını yabancı tüccarlara karşı hasislikle korumaya çalışırken, bir başka pazarın kapılarının da kendilerine açık olmasını şiddetle arzularlar. İşte tüccar sınıfın pazarların birleşmesi talebi ile derebeylerin birbirine hakimiyet kurma mücadelesi birbirini besleyen iki ihtirasi tek eylemde birleştirir. Böylece derebeylikler arasında bir savaş ve bu savaşı finanse etmekten ikili bir kazancı olan tüccar/tefeciler arasında simbiyotik bir ilişki doğar. Tüccarlar/tefeciler, derebeylerinin birbirleriyle yürüttükleri savaşları finanse etmektedirler; bundan hem faiz geliri elde ederler, hem de savaşların sonucunda genişleyen pazarlardan yararlanırlar. Diğer yandan; derebeyleri arasındaki savaş/hakimiyet mücadelesi, beylikleri birleştirir ve beylerden bir beyi diğerlerinden ayırır. Böylece ortaya çıkan monarşi, gerek zorla, gerekse çıkar birliği nedeni ile beyliklerin birleşmesinden oluşan krallıkların yönetim biçimi haline alır. Bu ilişkide değişen tek şey beylerden birisinin diğerleri üzerinde iktidar kurması değildir. Bundan daha önemli olan şey, toplumsal artığa el koyma biçiminin, feodal üretim tarzının sınırları içerisinde değişime uğramasıdır. Daha önceden feodal bey, tabiiyeti altındaki serflerin üretiminin sonucunda ortaya çıkan fazlaya, rant olarak el koymaktadır. Monarşinin ortaya çıkması ile birlikte kral, önce savaş giderlerinin karşılanması için (tüccar-

lardan aldığı borçları ödemek üzere) artık üzerinde hak talep eder; böylece vergi, klasik feodal ranta karşı ilk saldırısını gerçekleştirir. Daha sonra toplumsal artık üzerinde tek hak sahibi haline geleceği şekilde yeni artığa el koyma biçimini genişletir. Bu dönem özellikle İngiltere’de serflik ilişkilerinin çözüldüğü ve feodal ilişki biçiminin bir kabuk olarak kaldığı süreci imlemektedir. Başlangıçta vergi toplama işi geçmişin soylularının görevidir. Onlar özgür üreticilerden, kral adına vergi topluyor, bunun bir kısmını kendisine alıyordu ve bir kısmını da krala aktarıyordu. Paylaşım ilişkilerinin yapısında ortaya çıkan bu değişimin toprak sahibi sınıfta büyük bir rahatsızlığa yol açmadığını tahmin edebiliriz. Hala toplumsal artığa ekonomi dışı zorla el koyulmaktadır. Bu haliyle feodal ilişki biçiminin varlığını hala koruduğundan söz edebiliriz. Hakim sınıfların (toprak sahipleri ve tüccar sınıfı) ortak çıkarlarının temsilcisi konumuyla monark, diğer topluluklara karşı beyliklerin toplamını ifade eden krallığın çıkarlarını korumaktadır. Beyliklerin girdiği bu ilişki, özünde hala Germenik gentilice örgütlenmenin izlerini taşımaktadır. Çünkü Germenik yapıda her bir klan diğer klanlarla, dış tehditlere karşı konfederal bir örgütlenme oluşturur. Günümüzde İsviçre, Belçika gibi ülkelerde halen varlığını devam ettiren kanton yapısının kökeni anlatılan sürece dayanmaktadır. Fark edilebileceği gibi, monarşinin ortaya çıkması ve rantın yerini verginin almasına karşın feodal üretim ilişkilerinin sınırları aşılmamıştır. Krallığın sınırları içerisine dahil olan beylikler toplumsal artığa rant yoluyla el koymuyor ancak iltizam yoluyla aynı sonuca ulaşıyorlardı. İltizam sisteminde kralın vergi toplama yetkisi, toplanan verginin belirli bir miktarını krala ödemek kaydıyla satın alınıyordu. Memurluğun ilk çekirdeğini oluşturan bu sistemde mültezimler çoğunlukla eski feodal beylerden müteşekkildi. Dünün derebeyleri yeni dönemin kontları, dukeleri, baronlarıydı. Ancak tüccar sınıfın, kral yani iktidar üzerinde etkinliğinin artması ile mültezim ve iltizama dayalı vergi sistemi devrimci dokunuşlarla yeni formlara büründü. Bu dokunuşlar gerçek anlamda bürokrasinin doğmasına neden oldu. Şimdi artık vergi toplamak mültezimlerden kopuyor, doğrudan kralın memurlarının işi haline geliyordu. Tarihte ilk kez modern vergi sistemi doğdu. Toplanan vergi krallığın temel gelir kaynağıydı ve iktidar üzerinde hakimiyetini ilan etmiş

tüccar/tefecî sınıfa borçların geri ödenmesi için aktarıyordu.

Bu ilişkinin aldığı en ileri biçim merkantilist devletin doğuşudur. Bu yazı çerçevesinde bizi merkantilist devletin özellikleri ilgilendirmiyor. Ancak feodal rantın vergiye evrimi ve bürokrasinin doğuşu bize iki şeyi göstermektedir. Bunlardan ilki verginin kaynağının toplumsal artığa dayanmasıdır; ikincisi ise devletin temsil ettiği çıkarlar ile bu çıkarların karşılığını bulduğu sınıf arasındaki organik bağın kopuşudur. Çıkarlar devlet aygıtında doğrudan değil dolayımına tabi bir niteliğe dönüşmüştür. Tüccar sınıfı henüz bu aşamada feodal bir nitelik taşımaktadır. Onun kapitalist bir sınıfa dönüşmesi için üretken sermayenin ve sınıai burjuvazinin ortaya çıkması gerekir. Feodal toplumun çatlaklarında yetersen bu sınıf, karşıtı ile birlikte büyür: işçi sınıfı. İlk kez 1640'larda İngiltere'de, daha sonra 1789'da Fransa'da başlayan burjuva devrimler çağı, 1848'de burjuva enternasyonalizmiyle tüm Avrupa'ya yayılır. Artığın zor yoluyla alımının siyasal ifadesi olan devletler bir bir yıkılır. Şimdi modern burjuva devletlerin anayasasında 'özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve Bentham' yazmaktadır. "Özgürlüktür, çünkü, metain, diyelim emek-gücünün hem alıcısı hem satıcısı yalnızca kendi serbest iradelerinin etkisi altındadırlar. Serbest taraflar olarak sözleşme yaparlar ve vardıkları anlaşma, ortak iradelerinin yasal ifadesinden başka bir şey değildir. Eşitliktir, çünkü birbirleriyle basit meta sahipleri olarak ilişki içine girerler ve eşdeğerleri eşdeğerle değiştirirler. Mülkiyettir, çünkü taraflar, kendi malı olan şeyler üzerinde tasarrufta bulunur. Ve Bentham'dır, çünkü her iki tarafda yalnız kendisini düşünür." (6).

Hukuk ve Devlet

Anayasa hukuktur. Hukuk, ilişkilerin dolayımına uğramasıdır ve bu dolayım yalnızca anlaşma anında gerçekleşir. Hukuk ilişkiyi yaratmaz, ilişki hukuku doğurur. Bu nedenle evrensel, mutlak norm arayışı anlamlı ilişkilerin sonsuzlaştırılması özleminden başka bir anlama gelmez. Oysa tüm hukuk iki öznenin birbiriyle kurduğu ilişkide başlar. Bu ilişkinin çatışmalı hal alması şu soruyu gündeme getirir: 'Olması gereken' nedir? Çelişkinin çözümü için taraflara dışarıdan bir otoritenin bu sorunun yanıtını dikte etmesi gerekir. Dışsal bir otoritenin var olmadığı/kabul görmediği noktada çözüm, tarafların birbirlerine uygu-

ladıkları zor ile sağlanır. Öznel olanın toplum tarafından çözümü, toplumsal ölçüğün öznel olana uygulanmasını gerektirir. İyi ama toplumsal olan nedir? Otorite, hangi erk tarafından kullanılırsa kullanılsın, toplumsal olanı ifade etmek yükümlülüğü ile sınırlı kaldığı sürece, ilişkilerde olageleni dillendirmekten başka bir fonksiyona sahip olamaz. Kapitalist üretim tarzında kurulan ilişkiler kapitalist ilişkilerdir. Otorite olarak devletin ve onun dillendirdiği buyruğun/yasanın sınırı üretim ilişkilerince çizilmesine karşın tek bir biçime sahip değildir veya tek bir biçime indirgenemez. Ancak ilişkiler nesnel olmasına rağmen, ilişkilerin genelleştirilmesi bu nesnelliği temsil etmek zorunda değildir. Toplum adına olagelenin ifade edilişi, öznel yani subjektif olana teslim olur. Otoritenin kimin elinde olduğuna bağlı olarak olagelenin tanımlanması ve tekil ilişkilere dikte edilmesi sınıfsal çıkarların etki alanına girer. Bu, sınıf savaşımının hukuka yansımından ya da hukuk alanında yeniden üretiminden başka bir anlam taşımaz. Ancak hala dikkat edilmesi gereken bir husus vardır; sınıf savaşımı hangi hal ve biçimde hukuk alanında sonuç üretirse üretsin, üretim ilişkileri değişmediği ya da hukuk alanında süren sınıf savaşımının sonuçları üretim ilişkileri ile uyum sağlamadığı sürece, hukukun ilişkiler üzerindeki etkisi sınırlı kalacaktır. Hiçbir irade kullanımı, keyfi, koşullardan bağımsız hüküm süremez. Toplumsal hareketin yasaları, iradenin koyduğu yasaları belirler.

İki öznenin ilişkisinde **olması gereken**, toplumsal ölçekte **olandır**. Olan/olagelen, normdur. Bu nedenle norm ancak tekil ilişkilerin genelleşmesinden türetilir. Bu türetmeyi tüm toplumu temsil etme yetkisi tanımlanmış bir özne söyleyebilir. Bu özne, devlettir. 'Olması gereken', hukukta yasa/kural, devletin dilinde buyruktur. Hangi biçimde söylenirse söylenirse, ilişkiye seslendiği sürece, bir çıkarın ifadesi olmaktan bir santim bile öteye gitmez/gidemez. Öznel çıkarın genelleşmiş ifadesi olarak yasa ya da buyruk, bu nedenle, her koşulda bütünle çatışmalı bir içeriğe sahip olmak zorundadır. Çatışma, sınıfsal çıkar farklılıklarının yansımından başka bir şey olamaz. Bu nedenle devletin kendisi, bir sınıfın bir başka sınıf üzerinde baskı aygıtı olduğu halde, aynı zamanda, bir savaşım alanıdır da. Üretim ilişkileri değişmediği sürece, o ilişkilerin kendisinden türeyen ve ilişkinin yeniden üretiminden başka bir an-

lama gelmeyen hukuk da değişmez. Hukukun çatışmaya üreteceği her çözüm, olması gerekenin yani olanın, yani ilişkinin normal/olağan halinin öznel olana dikte edilmesi anlamına gelecektir. İşçi sınıfının mücadelesi üretim ilişkilerinin kendisine yönelmediği, yani mülkiyet ilişkilerini hedef almadığı sürece ancak sömürüyü üreten sözleşmede adalet talebinden öteye gidemez. İlişkilerin değişmediği tüm şartlarda mülk sahibi sınıf ile organik ilişkisi dolayına uğramış devlet, görece özerk bir görünüm alsa dahi, egemen üretim ilişkilerinin yeniden üreticisi niteliğini taşımaya devam edecektir. Onun aldığı görece özerk biçim üretim ilişkilerinden yani işçi sınıfı için sömürü ilişkilerinden bağımsızlaştığı anlamına gelmez. Tam tersine devlet, uzlaşmaz karşıtlık içindeki her iki sınıfa da dışarıdan seslenirken dahi, sermayenin çıkarlarının sözcülüğünü yapmaya devam etmektedir.

Bu nedenle, işçi sınıfının iktidarı ile işçilerin iktidarını birbirinden ayırmak gerekir. İşçi sınıfının iktidarda sonal hedefi olan sömürü ilişkilerini üreten mülkiyet ilişkilerine yönelirken yapması gereken ilk iş, geçmiş ilişkilerin ifadesinden başka bir anlamı olmayan aygıtın kendisine yönelmelidir. Çünkü yeni üretim ilişkilerinin gelişebilmesinin yolu buna uygun toplumsal üst yapı kurumlarının inşası ile mümkündür. Gittikçe sönümlenen devlet, gittikçe sınıfsızlaşan bir ilişki biçiminden başka hangi gerçekliğin ifadesi olabilir?

Bir Sermaye Lehçesi Olarak Kamuculuk

Sınıflar üstü devlet teorisinin bir versiyonu olarak kapitalist kamuculuk² elbetteki tartışmayı böyle bir zeminde yürütmez. Kapitalist kamuculuk birey devlet ilişkilerini temel alır ve son tahlilde sınıf-sınıf ilişkilerini yok sayar. Bunun bir nedeni devletin gelirlerinin kaynağı ve bu gelirlerin toplumsal yeniden dağılımına yönelik yanlış bakış açısı ise bir diğer nedeni de bizim gibi kapitalist dünya pazarının yayılımının etkisi altında kapitalistleşen ülkelerde, devletin üstlendiği roldür. Sorunu açıklığa kavuşturabilmek için öncelikle verginin ya da devlet gelirlerinin kaynağının açıklanması gerekir. Klasik kapitalist bir devlette devlet gelirleri; dolaylı ve dolaysız vergiler, gümrük gelirleri, senyoraj, devlet tahvilleri, sınırlı (doğal) kaynakların tahsisinden alınanlar, kamu arazilerinin satışı gibi alt başlıklarda

sıralanabilir. Ancak bunların ayrıştırılması gerekir. Öncelikle devlet tahvilleri bu listenin dışına çıkarılmalıdır. Her ne kadar devlet tahvili, eline geçen kişi için fiktif sermaye niteliğine kavuşsa da, borç senedi niteliğindedir ve bu nedenle gelir kaynağı olarak görülemez. Keza kimi kıt doğal kaynakların tahsisinden ya da banka kurma, radyo-televizyon-telefon frekans tahsisi gibi imtiyazların devrinden elde edilen gelirler bir çeşit ranttır ve sonuç itibarıyla bu imtiyazlara sahip olanların elde ettiği karların ortalama karın üzerinde kalan kısmına devlet tarafından el konulmasını içerir. Ancak bu tahsis gelirleri sınırlıdır ve devlet gelirlerinin içerisinde dönemsel olarak yekûn teşkil edebilmekle birlikte, sürekli bir gelir kaynağı olarak görülemez. Keza, kamusal arazilerin satışı ya da devlet işletmelerinin devri de gelir kaynağı olması açısından dönemsel ve sınırlı bir öneme sahiptir. Bu nedenlerle, anılan kelimeler tartışmanın dışında ele alınması gereken konulardır. Geriye, pek çok farklı biçime bürünmekle birlikte, devlet gelirlerinin ana iskeletini oluşturan vergi kalır. Burada ayrıntılarına girmeksizin gümrük gelirlerinin verginin bir çeşidi olduğunun ve bu verginin, ürünü ihraç eden kapitalist tarafından değil, ithal eden ulusun kapitalist sınıfı tarafından ödendiğinin altını çizmek gerekir. Keza gelir kaleminin içerisinde sınırlı bir öneme sahip olmakla birlikte senyoraj geliri de bir tür vergidir. Ancak burada senyoraj geliri ile enflasyonu³ birbirinden ayırdığımızı, kastedilenin genişleyen emisyon hacminin devlet tarafından tamamlanması olduğunu söylemeliyiz.

Devlet gelirlerinde sorun vergiyi kimin ödediğinde düğümlenir. Klasik Marksist akım verginin kaynağını toplumsal artı-değerde görürken, ücret ve harcamalar üzerinden işçilerin vergilendirildiğine dair görüşler de kimi Marksist ekonomi politikçiler tarafından savunulmaktadır. Burjuva iktisat ile birlikte aynı tespiti paylaşan bu bakış açısı, burjuva iktisadın vardığı noktanın tam tersi sonuçlar üretir. Bu yaklaşım, devletin burjuvazinin devleti olduğunu işçiden vergi alındığı iddiası ile temellendirirken, burjuva iktisadı tam tersi bir sonucu, yani devletin sınıflar üstü konuma sahip olduğunu gerekçelendirmek için, yine aynı iddiayı kullanır. İşçiden vergi alınması fikrinin tahrik edici bir yönü vardır. Böyle bir iddia ile devletin işçi sınıfını sömürdüğünü, bunun devletin sınıfsal karakterinin göstergesi olduğunu öne sürmek oldukça caziptir.

Bir an her şey apaçık görünür. Çünkü, sonuç olarak verginin sermayenin çıkarları için harcadığını ve burada bir adaletsizlik olduğunu öne sürmek oldukça kolaydır. Ancak önermenin açıklayıcılığı buraya kadardır ve bundan sonra işler sarpa sarmaya başlar. Sorulması gereken ilk soru, 'devletin sömürü ilişkilerinin yeniden üretimi işlevine mi sahip olduğu', yoksa 'dolaysız amacının işçi sınıfının sömürsünü mü hedeflediği'dir. Soruya eğer devletin işçi sınıfının sömürsünü amaçladığı şeklinde yanıt veriyorsak, bu, devletin kolektif sermaye vasfını ortadan kaldırır ve onu özel sermaye biçimine büründürür. Böyle bir durumda, toplam toplumsal artı-değerden aldığı payın miktarı değişim yasalarınınca belirlenmeyen devlet, diğer sermayelerle çatışma içerisine girer. Çünkü her bir özel sermayenin payına düşen artı-değer miktarı son tahlilde sermayeler arası rekabet tarafından belirlenir. Bir sermayenin ortalama kar oranının üzerine çıkan kar miktarı, diğer sermayelerin el koyacağı artı-değer kitlesinde bir indirim anlamına gelir. Rekabet koşulları içerisinde dönemsel artı-karlılık anlamına gelen bu durum, normal şartlar altında, bir süre sonra sermayenin hareketi ile dengelenir. Eğer çatışmanın bir tarafında devlet diğer tarafında özel sermaye yer alıyorsa, böyle bir durumda, özel sermayenin rekabet etme şansı yoktur. Çünkü devletin üretim yaptığı alanlara sermaye hareketi olamaz. Bunun iki nedeni vardır: Büyüklük olarak özel sermaye devletle boy ölçüşemez; ikinci olarak devlet politik gücü temsil eder. Devletin mutlak tekel biçimini alması ekonomi politik yasalarını tümünden geçersiz kılar⁴. Tekil sermayeler, devlet tekelinden artı kalan alanda faaliyet göstermezler; tam tersine devlet, tekil sermayelerin kapsayamadığı sermaye faaliyet alanlarını, onların ihtiyaçları doğrultusunda doldurur. Sermayenin üç temel formu da (ticari sermaye, para sermaye, üretken sermaye) bu kurala tabidir. Devlet gerektiğinde banka kurar, gerektiğinde mağaza açar, gerektiğinde üretimde bulunur ve bu işleri rekabet şartları oluşuncaya değin sürdürür. Rekabet şartları oluştuğunda ise bu alanı terk eder. Devletin gelirlerinin üretilen toplam toplumsal artı-değerden geldiği doğrudur. Ancak bu hiçbir koşulda gerçek bir sermaye biçimine bürünmez. Çünkü sermaye üretimde değil, yeniden üretimde gerçeklik kazanır. Yani sermayenin kendisini büyütmesi, ortaya çıkan artının tüketiminin biçiminden⁵ bağım-

sız olarak yeniden üretim zincirini başlatması varsayılır. Her ne kadar devlet kimi üretim süreçlerinde şu veya bu düzeyde rol alır görünse bile, bu durum ona sermaye niteliği kazandırmaz. Devletin üretim sürecinde rolünün özel sermaye biçimine bürünmemesi, kolektif kapitalist olarak devlete emek-gücünü satan işçilerin sömürülmedikleri anlamına gelmez. Tam tersine devlet sömürü sonucu ele geçirdiği artıyı sermayeye aktarır.

Eğer üretimden değil de vergiden söz ediyorsak, bu, devletin el konulan değerün üretim sürecine dışsallığını baştan kabul etmeyi gerektirir. El konulan değer, işçi ile kapitalist arasında kurulan ilişkinin sonucunda üretim ile ortaya çıkmakta, devlet bu ortaya çıkan yeni değerün bir bölümü üzerinde hak talep etmektedir. Devlet sürece ancak yeni değer üretildikten sonra dahil olur. Ortaya çıkan değer, dolaşım alanında meta formundan para formuna bürünürken ya da büründükten sonra hak talep edebilir. Meta üzerinden gerçekleşen hak talebi dolaylı vergi anlamına gelirken, gelir üzerinden alınan vergi dolaysız vergi olarak adlandırılır. Konunun anlaşılabilirliği için bu iki aşamada da neler olup bittiğine yakından bakmak gerekir. Öncelikle metanın gerçekleşme aşamasında yaşananları yani dolaylı verginin ele geçiriliş sürecinde olan biteni görelim.

Bir kapitalistin belirli bir sermaye ile işe başladığını varsayalım. Kapitalist elindeki paranın bir kısmı ile üretim aracı diğer kısmı ile emek-gücü satın alır. Bunlar üretim sürecinin sonucunda yeni metalara dönüşür. Üretim sürecinin başlangıcında yatırılan tüm sermayenin üretim sürecinde tüketildiğini varsayalım. Böyle bir durumda ortaya çıkan toplam meta kitlesinin içerdiği değer şöyle olur: [Toplam metanın değeri = korunan değer + yeni üretilen değer]. Yeni üretilen değer de, emek-gücünün değeri ve artı-değer olarak ikiye ayrılır. Metanın değerini oluşturan bileşenlerden korunan değer kısmı (yani sermayenin üretim araçlarına yatırılan kısmı) ve emek-gücünün değeri olarak işçiye ödenen kısım metanın maliyet büyüklüğünü oluşturur. Sermayenin ister basit, isterse genişlemiş ölçekte üretime yeniden başlayabilmesi için bu kısmın öncelikle kapitalistin eline geçmesi gerekir. Metanın değerinin metanın fiyatına eşit olduğunu varsaydığımız koşullarda üretilen değer üzerinde kim hangi hak talebinde bulunacaksa, talebin tümü bu artık kısım

üzerinde olmak zorundadır. Çünkü, metanın fiyatının, dolaşım sürecinde kar, faiz ve rantın maliyet fiyatına eklenmek suretiyle belirlendiği fikri, burjuva iktisadın en aptalca ve tarihsel savunularından birisidir. Öyle ise bir metanın gerçekleşmesi yani satışı sırasında el konulan verginin de bu kısımlardan birisine tekabül ediyor olması gerekir. Bunun dışında bir yaklaşım, yani verginin metanın değerinin üzerine bir ek yoluyla alındığı önermesi, değer yasasına uygun değildir. Bu varsayım vergi yoluyla el konulan değerın kaynağının toplumsal ölçekte izahını imkansız kılar. Şimdi geriye dönüp maliyet fiyatının üzerinde kapitalistin karını oluşturan artı-değer miktarına bakalım.

Her bir kapitalist üretim sürecinin sonunda yattığı toplam sermayeye, ortalama kar oranınca bir kar talep eder. Böylece metanın üretim fiyatı ortaya çıkar. Metanın üretim fiyatı = maliyet fiyatı + (ortalama kar oranı x yatırılan sermaye)'dir. Toplumsal ölçekte metaların değerleri toplamı ile fiyatları toplamı birbirine eşit olmak zorundadır. Yine aynı şekilde karlar toplamı ile artı-değerler toplamı da birbirine eşittir. Her bir kapitalistin ortalama kar oranınca belirlenen ölçekte kara ulaşamadığı koşullarda bu sektörde üretime devam etmeyeceği ve daha karlı alanlara hareket edeceği ortadadır. Vergi ile devlete aktarılan değer büyüklüğünün fiyat veya değer ögesinin bir parçasını oluşturmadığı açıktır. Aslında bize vergi ile fiyat artışı gibi görünen şey, metanın gerçekleşme eylemi sırasında o metanın alıcılarının vergilendirilmesinden başka bir durum değildir. Bu durumun araba alım-satımı sırasında alınan vergiden hiç bir farkı yoktur. Nasıl ki araba alımı sırasında devletin aldığı vergi ayrı bir işlem olarak gerçekleşiyor, metanın alıcıya maliyetini artırıyor (bir ek ödeme niteliği kazanıyor) ancak metanın fiyatından bağımsız bir parçayı temsil ediyorsa, metanın fiyatına eklenen ve sanki fiyatın bir parçasıymış gibi görünen vergide de durum aynıdır. Her meta, değerinin ifadesi olan fiyatlarla satılır. Bunun üzerinde satış sırasında devlet tarafından el konulan kısım, metanın satış fiyatının bir parçasını oluşturmaz. Soru hala ortadadır. Maliyetin öğeleri olarak değişmeyen ve değişmeyen sermayenin vergilendirilemeyeceğini kabul ettiğimiz koşullarda ve her bir kapitalist ortalama kar oranınca kar elde ederken verginin kaynağı nedir? Her alım-satım eyleminde devlet, alıcıdan (satıcıdan

değil) belirli bir miktar değeri vergi olarak sızdırır. Marx buna benzer bir sorunu farklılık rantında "toplum tüketici kimliği ile öder"⁶ diye, çözümlenmektedir. Yani meta alım-satımında da olsa vergi sermayenin çevrimi tamamlanıp gelir halini aldıktan sonra alınır. Öyle ise gelir kavramına bakmak yararlı olabilir.

Gelir için Marx şöyle der: "Okur, gelir teriminin çifte anlamda kullanıldığını fark edecektir: birincisi, sermayenin belirli aralıklarla verdiği meyve anlamında artı-değeri belirtmek için; ikincisi, bu meyvenin kapitalist tarafından belirli aralıklarla tüketilen ya da kendi özel tüketim fonuna eklenen kısmını belirtmek için. İngiliz ve Fransız iktisatçıların kullandıkları dille uyum halinde olduğu için bu çifte anlamı ben de alıkoydum."(7).

Yani Marx'a göre gelir, artı-değere el koyan sınıflara ait bir kavramdır. Çünkü işçiye gelir olarak görünen ücret, kapitalist için değişen sermayedir. Kapitalist sınıfın el koyduğu toplam artı-değer kitlesinin faiz, rant ve girişimci karı olarak mülk sahibi sınıflar arasında bölüşümü, üretim sonucu oluşan metanın gerçekleşme eylemi sırasında/sonrasında sağlanır. Mutlak rant olarak toprak sahibine ödenen artı-değer, üretilen tarımsal metanın (diğerleri de buna indirgenebilir) değerinin içerisinde. Faiz, kapitalistin el koyduğu toplam karın bir bölümünün para sermayeye belirli bir oranda, sözleşmeye tabi olarak ödenmesiyle aktarılır. Ve en son girişimci karı üretken kapitaliste⁷ kalır. Bu durumun tek istisnası farklılık rantıdır. Marx, farklılık rantında ortaya çıkan sanal değeri toplumun tüketici kimliği ile ödendiğini söyler. Yani üretilen toplam artı-değerin ilk paylaşımında bu değer gerçekte ortada yoktur. Ancak ekonomi politikte yoktan var olamayacağına göre, bu değer bir kaynağı olsa gerekir. Bu değer, artı-değerin gelir olarak harcanması sırasında toprak sahibine ödenir. Ödenen bu kısım metanın değerinin bir parçası değildir. Metanın satışı sırasında **gerçekleşen değer** olarak değil; alıcının yaptığı ödeme sayesinde **aktarılan değer** olarak toprak sahibinin eline geçer. Öyle ise bu değer bir başka üretim sürecinin ürünüdür ve harcanma sırasında metanın bireysel değerinin üzerinde, toplumsal değeri uyarınca yapılan ödeme olarak önce kapitalistin ve sonuç olarak toprak sahibinin eline geçmektedir. Marx bu nedenle farklılık rantında ödemeyi "toplumun tüketici kimliği" ile yaptığını

söylenebilir. Benzer bir durum vergi için de geçerlidir. Üretim gerçekleşmiş, ortalama kar oranı yavaşınca her bir kapitalist eşit oranda pay talep etmekte ve buna bağlı olarak ceteris paribus metanın piyasa fiyatı, üretim fiyatına eşit olarak tecelli etmektedir. Her meta değer yasası doğrultusunda oluşan fiyattan satılmaktadır. Ancak alım-satım sırasında devlet, fiyata eklenen, önceden üretilmiş ve gelir olarak kapitalist sınıfın eline daha önceden geçmiş bir miktarı vergi olarak tahsil etmektedir. Toplum vergiyi tıpkı farklılık rantında olduğu gibi gelirinden tüketici kimliği ile ödemektedir.

Önümüze baştaki soru tekrar çıkmaktadır. Meta satıcısının karşısına alıcı olarak sadece kapitalist değil işçi de çıkmaktadır. Öyle ise işçi de bu ödemede rol sahibi değil midir? İlk bakışta haklı gibi görülen bu soru ancak bir adım daha ilerlenerek yanıtlanabilir. Gerçekten işçi de piyasada, meta sahiplerinin karşısında, elinde emek-gücünün değerini temsil eden ve onu ertesi güne çıkaracak metalar toplamının değer büyüklüğüne sahip bir ücret ile durmaktadır. Bu ücret ile işçi, şimdi, fiyat artı vergiden oluşan (tek kalemede toplanmış) bir değer büyüklüğü ile temsil olunan metalarından elde edebildiklerine sahip olur. Ancak bu metalar kitlesi artık, onun emek gücünün değer büyüklüğünü temsil etmemektedir. Böyle bir durumda ya kapitalist, işçinin emek-gücünü satın alırken vergi miktarında bir parayı ücretine ekleyecek ya da işçinin emek-gücünü değerinin altında bir ücretle kıymetlendirecektir. İkinci koşul pratikte bir anlam taşısa dahi teorik olarak anlamlı değildir. Çünkü bu durum, emek-gücünün değeri kavramına aykırıdır. Emek-gücünün değerinde bir gerileme varsaysak bile kapitalist bu işlemi ancak bir kez gerçekleştirebilir. Çünkü, ücretler (emek-gücünün değeri) vergi miktarınca gerilemiş ve yeni bir ücret (emek-gücü değeri) düzeyi ortaya çıkmıştır. Bir sonraki alış-veriş sırasında bu vergi tekrar ödeneceğine göre bu sefer verginin işçi tarafından ödendiğini gerekçelendirmek nasıl mümkün olabilir? Bunun için ancak şöyle temelsiz bir söyleme sahip olmak gerekir: İşçinin emek gücünün değeri = ücret + vergiden oluşur. Eğer böyle bir söyleme sahip isek bizi, 'işçinin emek gücünün değeri = ücret + vergi + kapitalistin el koyduğu artı-değerden oluşur' söyleminden ne uzak tutabilir?⁸ Gözden kaçırılan şey, bir iş gününde emeğin ürettiği ürünün toplam değeri ile emek-gü-

cünün değeri arasındaki ayrımdır. Çünkü bir kez daha söylersek emek-gücünün değeri onun ertesi gün aynı verimlilikte çalışmasını sağlayacak metalar kitlesinin toplam değerince belirlenir.⁹

Yukarıda anlatılanlar işçi ücretleri üzerinden alınan dolaysız vergiler için de geçerlidir. Sadece işçi ücretlerinin üzerine eklenen vergide durum daha açık olarak gözlemlenebilir. İşçinin bordrosunda net ücret ve vergiler toplamı görünmektedir. Ancak hiçbir işçi aldığı ücretin brütünü emek-gücünün değeri olarak görmez. Ücretin belirlenmesinde kapitalist ile işçi arasındaki pazarlık, net ücret üzerinden yürütülür. Vergiler bu pazarlığın sonucuna göre eklenir. Öte yandan patronlar da, işçilerin vergiler nedeniyle artan maliyet fazlalığından her fırsatta şikayet etmekten geri durmazlar.

Şimdi analizimizi bir adım daha ilerletip kapitalistin yaptığı harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergileri inceleyelim. Kapitalistin eline geçen artı-değerin geniş anlamıyla gelir olarak adlandırıldığını görmüştük. Bu gelirin tüketimi kapitalist tarafından iki biçimde olur: Ya kapitalist bu geliri kendi bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için harcar ya da sermayesini genişletmek amacıyla kullanır. Pratikte görülen, sıklıkla, bunun ikisinin birlikte yaşandığı hallerdir. İlk durum üretken olmayan ya da bireysel tüketim, ikinci durum ise üretken tüketim olarak adlandırılır. Bireysel tüketimde değer yok olurken; üretken tüketimde değer, fiziki formunu oluşturan metaların tüketilmesine karşın, korunur.

Gelirin bu iki harcama biçimi verginin analizinde önemli ayrımlara neden olur. Önce üretken tüketimden başlayalım: Kapitalist elindeki para ile üretim aracı üreticilerinden meta ve emek-gücü pazarından emek-gücü satın alır. Aldığı üretim araçlarının kapitaliste maliyeti = metanın fiyatı + metanın fiyatına eklenen vergi kadardır. Kapitalist, ürün ortaya çıkıp metasını pazara götürürken metasının fiyatını şöyle hesaplar: Metanın fiyatı = Metanın maliyeti + [yatırılan sermaye × ortalama kar oranı]. Şimdi metasının maliyeti = değişmeyen sermaye (vergi için yaptığı ödeme de buna dahil edilmiştir) + değişen sermaye (ücretler ve vergi) haline gelmiştir. Kapitalist, metasını satarken ek maliyet unsurlarını da içeren fiyattan satar. Böylece fiyat düzeyleri yükselir. Öte yandan, toplam artı-değerin oranlandığı toplam yatırılan sermayedeki toplumsal ölçekte alınan vergiye bağlı artış, ortalama kar

oranlarında bir düşme olarak kendisini gösterir. Tüm bunların sonucunda vergi, toplumsal ölçekte artı-değerden bir indirim olarak kendisini gösterir. Kar oranlarında düşme ve artı-değerden indirim anlamına gelen böyle bir uygulama sermaye birikimi üzerinde olumsuz sonuçlar üretir.

Kapitalist üretim tarzında adil bir vergi politikasının temelini kapitalistin bireysel tüketimine ayrılan artı-değeri hedeflemesi gerektiği ortadadır. Ancak şimdiye kadar analizimize dahil etmediğimiz bir başka unsur daha denkleme dahil etmekte yarar var. Üretim sürecinin sonucunda ortaya çıkan ve metalarda billurlaşan artı-değer ilkin kapitalistin eline geçer. Ancak artı-değer üzerinde hak sahibi olan tek kişi kapitalist değildir. Bir yandan kapitalist sınıf kendi arasında artı-değerin kar olarak adlandırdığımız kısmını pay ederken, öte yandan doğanın mülk edinilmesine bağlı olarak toprak sahiplerine rant olarak ödemedede bulunur. Rantın sermayeleşmediğini varsaydığımız koşullarda, artı-değerin bu kısmının tümünün bireysel tüketime gideceğini söyleyebiliriz. Öte yandan karın parçalarını oluşturan, tüccar karı, faiz ve girişimci karı kapitalist sınıfın bölünmesinin ana eksenlerini oluşturur. Kapitalist devlet bu üç temel kapitalist sınıf alt kümesinin ve toprak sahiplerinin çıkarlarının kesişim noktalarına ve bu bileşenlerin devlet üzerindeki etkilerine göre vergi politikalarını belirler.

Vergi politikalarının bir eksenini verginin kimden alındığı ise diğer eksenini kime harcandığıdır. Genel olarak devlet harcamalarını beş başlıkta toplamak mümkündür.

- 1- Borç geri ödemeleri. (Bir harcama değil, harcanmış olanın karşılama mekanizmasıdır)
- 2- Devletin baskı aygıtı ve bürokrasinin finansmanı.
- 3- Uluslararası işbölümünde pazarın korunması ve geliştirilmesi.
- 4- Özel sermayelerin, sermaye büyüklüğünün yeterli olmadığı, ancak toplam toplumsal sermayenin çevrimi için gerekli koşulların (yol, su, elektrik vb) sağlanması.
- 5- Toplam toplumsal artı-değerin bir bölümünün yeniden dağılımı (Sübvansiyon mekanizmaları).

İlk madde sermayenin en ilkel formlarının bile tarih sahnesine çıkışından bugüne, devlet ile ser-

maye arasındaki ilişkinin doğrudanlığının göstergesidir. Uluslararası işbölümünde pazarın korunması veya genişletilmesi askeri aygıt gereksinim gösterir. Diğer yandan dünya pazarındaki rekabet, ulusal pazara dair devlet politikalarının temel belirleyicidir. Emek-gücünün değerine yönelik müdahalelerden hangi sektörün destekleneceğine kadar pek çok politika kaynağını, ulusal pazarın dünya pazarındaki konumundan alır. Bir ulusun kapitalistleri arasında ulus içinde rekabet, uluslararası çıkarların ortaklaşması rekabet yasalarının görüngüde biçim almasına karşılık gelir. Bu durum, ortalama kar oranının ve bunun üzerinde yükseldiği toplumsal artı-değer oranının bir pazarın sınırlarını çiziyor olmasına bağlıdır. Bu nedenle devlet, bir yandan sermayeler arası rekabetin alanıyken, diğer yandan özellikle işçi sınıfına yönelik politikalar üzerinden mutlak artı-değerin yükseltilmesi amacıyla sermayenin kolektif çıkarlarının temsilcisi rolüne bürünür. Kolektif sermaye kimliği devlete uluslararası işbölümünde hangi üretim alanlarının destekleneceğini, sermayenin hangi alt kümesinin önceleneceğini söyler. Tekil sermayelerin desteklenmesi olarak görünen bu durum, eğer sermayenin toplam çıkarları ile örtüşmezse, devlet erki üzerinde egemenlik çatışması su yüzüne çıkar. Çatışmanın sonuçlandığı nokta bir denge durumudur. Sermayeler arası rekabete yol açan bölünmenin aynı zamanda toplumsal işbölümünün bir görünümü olduğu düşünüldüğünde, devletin dengede durmaya çalıştığı ipin iki ucunu neyin tuttuğu ortaya çıkar. Devinen toplam toplumsal sermaye, sanayi sermayesinin varlık biçimleri olarak para sermaye, üretken sermaye ve meta sermaye formuna büründüğü için belirli bir orana bağlı olmak zorundadır. Sermayenin hareketi özde meta üretim alanlarında olduğu gibi sermayenin bu üç kesiti arasında da dengeyi kurar. Devlet müdahalesinin bu dengeyi bozduğu koşullarda ya sermaye hareketi devreye girer ya da sermayenin bu üç kesit arasında ki hareketi eğer devlet aracılığı ile sınırlanıyorsa devlet erki üzerinde çatışma ortaya çıkar. Öyle ise ipin bir ucunu kapitalistler arası işbölümü tutarken, diğer ucunda rekabet durmaktadır. Devlet sadece ipin geriminden sorumludur. Para sermayenin desteklenmesi, sermaye kıtlığının görüldüğü özellikle gönenç dönemlerinde herkesin çıkarına. Böylece üretken sermaye ve tüccar sermaye ihtiyaç duyduğu krediye daha uygun koşullarda

ulaşabilir. Ancak bunalım öncesi nispi aşırı sermaye koşulları ortaya çıktığında banka ve borsanın desteklenmesi, diğer sermaye sahiplerini isyan ettirir. Bunun gibi, üretimin emek yoğun sektörlerin egemenliğinden organik bileşeni yüksek, teknolojik sektörlerin egemenliğine kayışı emek-gücünün kapitaliste olan maliyetinin düşürülmesine yönelik devlet desteklerinin sorgulanmaya başlamasına neden olur. Böylece emek-gücünün değerine giren kimi metaların devlet tarafından ucuza maledilip işçi sınıfına sunulması ve bu yöntemle emek yoğun sektörlerin desteklenmesi eski ve hantal politikalar olarak lanetlenir. Bugün kamu reformu olarak sunulan ve devletin emek-gücünün değerine giren kimi metaların üretiminden elini çekmesinin bir yönünü bu durum oluşturur. Diğer yönünü kapitalist üretim ilişkilerinin yeterince gelişmediği, toplumsal sermaye yoğunluğunun yeterli düzeye ulaşmadığı koşullarda devletin, özel sermayelerin kimi görevlerini üzerine alması oluşturur. İngiltere vb. ülkelerdeki gibi bir ilkel birikim döneminin yaşanmadığı uluslarda işçi sınıfının oluşumu için devletin rol alması zorunludur. Topraktan koparılan işçilerin ihtiyaç duyduğu tüketim mallarının sermaye tarafından üretilmediği şartlarda, emek-gücünün ihtiyaç duyduğu tüketim mallarını üretme görevini devlet üstlenir. Bu nedenle devlet etten süte, ayakkabıdan kağıda kadar pek çok alanda üretimde bulunur. Burada amaç, kapitalist kamucu anlayışın yanlış algıladığı gibi devletin sosyal görevlerini ifa etmesi değildir. Sermayenin çıkarları doğrultusunda milyonlarca işçiyi savaşlarda kırdıran devletin, uyrugunu doyurmak gibi bir görevi olduğunu iddia etmek, küçük burjuva safdillikten başka bir şey değildir. Kapitalist üretim ilişkileri gelişip de, sermaye yoğunluğu belirli bir düzeye ulaştığında, sermaye karlı gördüğü alanlara akmaya çalışır. Böyle bir evreye ulaşıldığında kapitalist devlet, sınıfsal karakterine uygun olanı yapar ve bu alanları özel sermayeye terkeder. Bugün özelleştirme denilen uygulamaların özünde devletin sosyal görevlerini terk etmesi değil, kapitalizmin krizi nedeniyle boyutu artan nispi aşırı sermayeye alan açma çabası yatmaktadır. Çünkü hiç bir sınıflı toplumda devlet sosyal niteliği ile imlenemez. Sosyal-hukuk devleti söylemi sınıflar üstü devlet algısının üzerine bina edilmiş bir kandırmacadan öte anlam taşımaz.

Sübvansiyonlar, artı-değerin vergi olarak devletin el koyduğu kısmının üretim ilişkilerinin yeniden üretimi için harcanan bölümü dışındaki büyüklüğün sermayenin kolektif çıkarlarıyla temel bir çelişki oluşturmayacak şekilde yeniden dağılımıdır. Bu ister doğrudan destekleme şekline bürünsün, ister emek-gücü maliyetine giren kullanım değerlerinin üretiminde olduğu gibi "sosyal" bir görünüm alsın, isterse gümrük vergisinde olduğu gibi ulusal pazarın dış ticaretin yıkıcı etkilerine karşı korunması için duvarlar örsün, her halükarda sermaye sınıfının çıkarlarına hizmet eder. Bu nedenle kapitalist devlet sosyal olamaz. Devlete sosyal yani sınıflar üstü nitelik atfedip devletten hak talep etmek, emek-sermaye çelişmesini inkar etmek anlamına gelir. Bir işçi vergi verdiği için hak sahibi olmaz. O zaten tüm değerlerin üreticisi olduğu için hak sahibidir. Bu durum onun her türlü başkaldırışının meşru temelidir. Sinik ve kokuşmuş yakarışlar, yalvarışlar ve dilenme kültürü ise sermayenin bir lehçesi olarak kamucu dilin iniltilerinden başka bir şey değildir. Bu iniltiler teslimiyet ve yenilgiden başka hiç bir sonuç üretmez.

Projecilik

Gündelik hayatta bize nasıl görünürse görünsün, toplumsal doku sermayenin dolayımıyla örülür. Çünkü kapitalizmde insanlar varlıklarının toplumsal üretimi için sermaye ile ilişkilenmek zorundadırlar. Sermaye dolayımı, toplumsallaşmanın ölçütüdür. Bu, ölçütün aldığı tüm çarpık biçimlere karşın böyledir. Meta üretiminin genelleşip, pazar için üretimin kural haline gelişi, kişinin kendisi için üretim yerine toplum için üretim yapmaya başlaması anlamına gelir. Kişinin toplum için üretimi, kapitalist üretim ilişkilerinde, meta fetişizmi olarak adlandırılır. Bizlere metalar arası ilişki gibi görünen şey, kapitalist üretim ilişkilerinde herkesin bir değerinin varlık koşullarını üretmek için girdiği ilişkinin çarpık görüntüsünden başka bir şey değildir. Bu nedenle kapitalizm, bu yanılsamalı görüntüye rağmen, insanlık tarihinin o güne kadar geldiği toplumsallaşma düzeyinin en son noktasıdır. Herkesin herkes için üretim yaptığı, ancak bunu sermayenin belirlemesi altında ve kapitalist üretim ilişkilerinin yasalarına bağlı olarak gerçekleştirdiği şartlarda hiç bir birey, bu ilişkilerin dışında varolamaz. Sermaye, in-

sanlığın o güne kadar ki birikiminin tümünün ifade şeklini alır. Bunu özel mülkiyete rağmen ve özel mülkiyet olarak yapar. Bir kez kapitalist üretim ilişkileri hakim hale gelip, geri kalan tüm üretim biçimlerini yok ettiğinde; tüm toplumsal kural, kurum ve özneleri kendi suretinin çizgileri haline dönüştürür. Herşey ama herşey ancak bu ilişkiler içerisinde, bu ilişkilere göre anlam kazanabilir. İşçi sınıfının bu ilişkiler içerisindeki konumu emek-gücü sahipliği ile belirlenir. Bu nedenle eyleminin sınırını bu konum belirler. İşçinin toplumsal sermayenin hareketine yegane müdahalesi, elindeki metanın yani emek-gücünün değerinin belirlenmesi ölçüde olabilir. Bu, onun sistem içi mücadelesinin muhteviyatını belirler. İşçi sınıfının **kapitalist üretim ilişkileri sınırını aşmayan** mücadelesi ancak sömürüyü sınırlandırma hedefiyle anlam kazanabilir. Bu mücadele temel olarak ücret, işgünü, emek yoğunluğu ve emek yağmasına karşı verilen mücadeledir. Ancak sömürüyü sınırlandırma eyleminin bir yönü işgünü kısıltmak, emek yoğunluğunu azaltmak ve ücretleri artırmak gibi niceliksel bir anlama sahipken, diğer yönünü üretim/dolaşım süreçlerinin işçi sınıfı tarafından denetimi hedefi oluşturur. Bugün sendikal mücadelenin neredeyse tümüyle toplu sözleşmeye indirgenmesi, toplu sözleşmelerin sadece ücret pazarlığı olarak algılanması sendikal hareketin üretim/dolaşım sürecinin denetimi görevinden kendini azade gördüğünün göstergesidir. Yeni iş yasası ve işçi sağlığı ve güvenliğine dair alanın düzenlemelerinde sınıfın gündemine işçi denetimi neredeyse hiç gelmemiştir. Üretim/dolaşım sürecinde emek-gücünün burjuvazi tarafından kullanılmasının denetimi talebi, işçi sınıfının mücadelesini işliklere, atölyelere, fabrikalara, hastanelere, okullara yani bilcümle üretim/dolaşım mekanlarına taşır. İşçi denetimi fazla mesaiden esnek üretime, emek yağmasından nesneleşmeye kadar toplu sözleşme metinlerine hapsedilen tüm kazanımları gerçeklik haline dönüştürür. İşçi sınıfının üretim/dolaşım sürecinde denetimi tesis edilmediği müddetçe toplu sözleşme masalarında elde edilen kazanımlar burjuva devletin hakemliğine teslim olur. Emek-gücünün tüketim koşullarının denetimi kapitalist üretim ilişkilerinin sınırları içerisinde elde edebilecek en önemli kazanımdır. İşçi sınıfının siyasal eylemi ise **iktidar ve mülkiyet ilişkilerine yönelmediği koşullarda**, ancak örgütlenme ve mücadele

alanının genişletilmesi hedeflerini içerebilir. Çizdiğimiz bu çerçeveye denk düşmeyen her proje ve programın gerçekleşebilmesi, ancak sermayenin alt kesimlerinden birisinin çıkarlarıyla örtüşmesi ve bu çıkarların genelin çıkarlarıyla en azından dönemsel olarak uyumlu olması ile mümkün olur.

1989 yenilgisi ve ardı sıra kaybedilen iktidar hedefi sınıfsal uzlaşma ve sistem içi çözüm arayışlarına neden olmuş, bunun somut tezahürü projeci dilin gelişimi şeklinde cereyan etmiştir. İktidar talebi içeren her türlü öneri, söylem ve eylemin anlamsız ve gereksiz görüldüğü bir ortamda tek gerçek yol, güncel politikalar üretmek ve projeler geliştirmek olarak görülmüştür. “Sağlıkta nüfus cüzdanı yeter” kampanyalarından, alternatif işçi sağlığı ve güvenliği modellerine kadar tüm projeler bugün sermayenin aklına teslim olmuş, sermayenin diline tercüme edilerek, sermaye birikim rejimlerinin bir unsuru olarak egemenler tarafından tedavüle konulmuştur. Böyle de olmak zorundadır. Çünkü ancak işçi iktidarında geçerli olabilecek projelerin hayata geçmesi için eğer işçi iktidarı hedefli bir mücadele yürütülüyorsa önerilecek her ilişki biçimi egemen üretim ilişkilerinin bir parçası olmak zorundadır. Referansın dün veya bugün olan projeler üretmek sadece sermayenin yerine düşünmek anlamına gelir. İşçi sınıfının yegane projesi iktidar talebinin ete, kemiğe büründürülmesi olabilir.

Sonsöz

Konu ile ilişkili olan, ancak söz etmediğimiz bir kaç konuya değinerek bitirelim. Emeklilik sigortası bu çözümlemeye dahil edilmemiştir. Çünkü, emeklilik sigortası işçinin emek-gücünün değerine girer. Tıpkı işçinin çocuklarının geçimi için harcanan metaların değerinin ücretin bir parçasını oluşturması gibi emeklilik kesintileri de, emek-gücünün değerinin bir parçasını oluşturur. Ücretin bu bölümü ister devlet tarafından bir fona aktarılsın, isterse işçi tarafından başka bir fonda biriktirilsin, özü değişmez. Bu nedenle işçi sınıfının temel mücadele alanlarından birisini bu keseneğin büyüklüğü ve bu fonun kontrolü oluşturmaldır.

İşsizlik sigortası/maaşı gibi ödemelerin yedek sanayi ordusunun işlevi ile ilgisinin kurulması gerekir. Yedek sanayi ordusu, burjuvazi için faal işçi sınıfının ehilileştirilmesi işlevine sahip bir araçtan başka anlam taşımaz. Büyüklüğü bu işlevi yerine getirmek

için gerekenden ne fazla, ne de az olmamalıdır. Bu oranın aşıldığı ve nispi aşırı nüfusun ortaya çıktığı bunalım dönemlerinde nüfus kontrol, göç ve fiziksel imha politikaları devreye girerken; bu oranın düştüğü canlanma ve boom dönemlerinde doğurganlık ve tersine göç politikaları devreye sokulur. Kullanım değerlerine ulaşma olanağı olmayan işçi sınıfının bu parçasının fiziksel varlık koşullarının toplumsal yapılar tarafından sağlanması gerekir. Bunun yolu ya bu kitlenin asgari yaşam koşullarının sağlanması için gerekli bir değer büyüklüğünün ücretlere eklenmesi ya da ücretlerden bağımsız olarak bu değer büyüklüğünün bu kişilere kolektif sermaye olarak devlet tarafından aktarılması gerekir. İşsizlik sigortası/maaşı gibi ödemeler özü itibarıyla işçi sınıfının bir kazanımından ziyade, sermayenin, emek-gücü piyasasında rekabet şartlarını devlet eliyle düzenlemesi için gerekli bir unsur olarak ortaya çıkar. İşsiz kitleye yapılan harcamalarla, bu kitlenin büyüklüğünün sömürü koşulları üzerinde sağladığı avantaj belirli bir denge oluşturmak zorundadır. İşsizlik sigortası/maaşını savunmak yedek sanayi ordusunun varlığını meşurlaştırmak anlamına gelir. Oysa ki işçi sınıfının işgününün kısaltılması talebi işsizlik sigortası kadar cazip ve kolay görünmese de, daha gerçek bir taleptir. Sekiz saatlik bir işgünü yerine altı saatlik bir işgünün uygulanması % 25 oranındaki işsizliği ortadan kaldırır. İşsizlik oranı azaldıkça doğru orantılı bir biçimde işçi sınıfının pazarlık gücü artar.

Kapitalist kamuculuk ve sosyal devlet tartışması özü itibarıyla bir devlet tartışmasıdır. Tartışmanın işçi sınıfının kazanımlarıyla ilişkilendirilmesi konuyu cumhuriyetin kazanımlarına kadar indirger. Böylece işçi sınıfının ter ve kanla elde ettiği kazanımlar burjuvazinin lutuflarına dönüşür. Mücadele somut kazanımların korunması ve yeni kazanımlar için mücadele verilmesi ekseninden, geçmiş güzelleme ve soyut hayallerin politik hedefler olarak sunulması eksenine kayar. Bu nedenle bugün esnekleşme, taşeronlaşma, işgüvencesinin kaybı, ücret düzeylerinin gerilemesi, işgününün uzaması, örgütlü sınıf hareketinin meşruyetini yitirmesi gibi sorunlar sınıfın sınıfa karşı mücadelesinin konusu olmaktan çıkmış, devletten talep edilen haklar biçimine bürünmüştür. Bu nedenle sınıf örgütleri çareyi yurttışa, vatandaşı, komuoyuna seslenmekte bulmaktadır. Bu nedenle sınıf mücadelesi işyerle-

rinden, üretim süreçlerinden uzaklaşmış; protesto amaçlı sokak eylemleriyle iktidardan ihsan talep edilmektedir. Seslenilen merci sermayenin vicdanıdır. Ve sermaye yanıt verir: Yaşamak istiyorsan fark yarat. Açlığının da, çaresizliğinin de tek sorumlusu sensin. Eğer işçiyi sınıfsal kimliğinden arındırırsanız geriye vatandaş/yurttış kalır. Vatandaş/yurttış, devletin tebaasına dönüşmüş işçidir. Tebaa kelimesi, tabi olanı imler.

Sözlerimizi tamamlamadan bir yanlış anlamayı önlemek için şunu belirtmemiz gerekir. Bu yazı kapitalist kamuculuğa karşı sosyalist kamuculuğu savunmamaktadır. Kamu kavramı kategorik olarak vatandaş kavramına ihtiyaç duyar. Vatandaş ise meta sahipliği ile imlenir. Bu yazının son sözü işçi devletine aittir. Çünkü işçi devleti, sınıflar üstü devlet görüngüsüne son veren ve özel mülkiyet yerine işçi sınıfının kolektif mülkiyetinin vücut bulmuş halidir. Mülkiyetin tüm topluma ait olduğu aşamaya gelindiğinde ise mülkiyet gibi sınıflar ve devlet de ortadan kalkmıştır.

Bu yazının muhatabı işçi sınıfının en öndeki unsurlarıdır. Bu nedenle Marx'ın şu uyarısını bir kez daha tekrar etmekte yarar var: "Yönetici sınıf, yönetilen sınıfın en önde gelen kafalarını ne kadar fazla bünyesi içerisinde eritebilirse, egemenliği o denli sağlam ve o denli tehlikeli hale gelir." (8). Sermayenin organik aydınları için söylenecek zaten bir söz yok. Ancak işçi sınıfına önderlik eden, işçi sınıfından yana düşünen her aklın kimin diliyle ve kimin yerine düşündüğünü tarih bilimi ile test etmesi gerekir.

Dipnotlar

1. Aslında devletin sınıfsal konumu o kadar açık bir gerçektir ki, Adam Smith dahi bu durumu net bir biçimde dile getirir. "Mülkiyetin güvenliği için kurulduğu sürece mülki yönetim, gerçekte, zenginlerin yoksullara yahut biraz malı mülkü olanların hiç olmayanlara karşı savunulması için kurulur." Adam Smith, Milletlerin Zenginliği s. 795, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
2. Burada kapitalist kamuculuk vurgusunu özellikle yapıyoruz. Çünkü kimi sosyalizm tahayyülleri sosyalist kamuculuktan söz etmektedir.
3. Para basımıyla enflasyon yaratılması ayrı bir tartışmadır. Özünde ücret düzeyine devlet müdahalesi yatar ancak temel amacın gelir elde etmek olduğu söylenemez. Bu eylemin sonuçlarından biridir.

4. Marx'ın tekel karlarının ortalama kar oranı hesabına dahil edilmediğine dair önermesi, devlet dışı tekellerin rekabet dışı olduğu anlamına gelmez. Tekel koşullarında rekabetin yasalarının aldığı özel biçim ayrı bir yazının konusudur.
5. Basit veya genişlemiş ölçekte yeniden üretim kastedilmektedir.
6. "Toplumun tüketici kimliğiyle, tarımsal ürünler için yaptığı fazla ödeme, emek-zamanın tarımsal üretimdeki gerçekleştirilmesinde eksi olan şey, şimdi toplumun bir kesimi için, toprak beyleri için bir artıdır." Karl Marx, Kapital Cilt 3, s.584 Sol Yayınları 4. Baskı.
7. Tüccar sermayenin aldığı kar da bu ekseninde değerlendirilir.
8. Örneğin bir işçinin emek-gücünü oluşturan metaların değerinin 100 birim emek zaman olduğunu kabul edelim. Metaların satışı sırasında 18 birim vergi eklendiğini kabul edelim. Bu koşullar altında işçinin metalara 118 birim emek zaman ödeme yapması gerekecektir. Ancak işçinin emek-gücünün değeri 100 birim emek zamandır. Öyle ise işçinin emek-gücünün alıcısı kapitalistin işçinin emek-gücünün değerinin üzerinde kalan kısmı işçiye ödemesi gerekir. Bu gerçekleşmediği koşullarda işçi emek-gücünün değerini alamaz. İşçi böylesi bir durumda ancak emek-gücünün değerinin 18 birim altında (82 birim) bir ücrete ulaşabilir. Bir sonraki sefer 14.76 birim vergi öder ve ücreti 67.24'e geriler. Ücret her bir çevrimde sıfıra iraksanır. Bu sonuç saçmadır.
9. "En gerekli geçim araçlarını vergilendirme (yani böylece fiyatlarını yükseltme) çevresinde dönen modern maliyecilik, böylece otomatik ücret artışlarının

tohumunu kendi içerisinde taşır." Karl Marx, Kapital, 1. cilt s. 720, Sol Yayınları, 7. baskı. Adam Smith'in görüşleri de bu konuda Marx ile uyumludur. "Emek ücretlerini her yerde, kısmen emeğe karşı olan talep, kısmen zorunlu geçim maddelerinin ortalama fiyatı belirlediği için, bu ortalama fiyatı yükselten her şey, o ücretleri ister istemez yükseltmek gerekir; öyle olmalıdır ki; emeğe karşı ya artmakta, ya duralamakta ya da azalmakta olan talep durumuna göre, o zorunlu maddelerden işçinin elde etmesi gereken miktarını işçi satın alabilsin. Bu maddelerden alınan vergi, onların fiyatını, vergi tutarına nazaran ister istemez biraz daha çok yükseltir. Çünkü vergiyi peşin olarak ödeyen tacirin, onu genellikle bir karla birlikte alması gerekir. Dolayısıyla, bu tür bir vergi, emek ücretlerinde bu fiyat yükselişi oranında bir artışa sebep olmak lazımdır." Adam Smith, Milletlerin Zenginliği, s. 985-986 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kaynaklar

1. Keynes, "A Short View of Russia," Essays in Persuasion, syf 300.
2. Keynes, "Am I a Liberal?" Essays in Persuasion, , s. 324.
3. Keynes, Genel Teori, s. 319, Kalkedon Yayınları.
4. Keynes Genel Teori, s. 300, Kalkedon Yayınları.
5. Karl Marx, Kapital, 3.Cilt, s.298-299, Sol Yayınları, 2. Baskı.
6. Karl Marx, Kapital, Cilt 1, s. 178, Sol Yayınları 7. Baskı.
7. Karl Marx, Kapital, Cilt 1, s. 565 Dipnot, Sol Yayınları 7. Baskı.
8. Karl Marx. Kapital Cilt 3. sayfa 532 Sol Yayınları 6. Baskı.●